

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УМАНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ПАВЛА ТИЧИНИ
Факультет соціальної та психологічної освіти
Кафедра психології

Проценко Надія Олександрівна

**«ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ЧИННИКИ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ
МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ»**

спеціальність 053 Психологія

РЕФЕРАТ

магістерської роботи
за освітньо-професійною програмою *«Психологія»*

Науковий керівник:

кандидат психологічних наук

Шулдик Анатолій Володимирович

Умань – 2021

ЗМІСТ

ВСТУП

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

1.1. Соціальна адаптація як психолого-педагогічна проблема

1.2. Особливості соціальної адаптації молодших школярів

РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

2.1. Організація дослідження, характеристика досліджуваних груп та методик дослідження

2.2. Обґрунтування та зміст психологічної програми підвищення рівня адаптації молодших школярів

ВИСНОВКИ

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

ДОДАТКИ

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. На сучасному етапі розвитку суспільства соціально-педагогічна наука відіграє важливу роль у вихованні молодого покоління, його адаптації до повноцінного життя в суспільстві. Навчально-виховний процес у закладах загальної середньої освіти вимагає розуміння вкрай важливого значення соціальної адаптації дітей молодшого шкільного віку. Соціальна адаптація в першому класі є одним із важливих та складних періодів в житті дитини. З початком навчання в школі дитина повинна освоїти нову соціальну роль учня, новий вид провідної діяльності – навчальну.

Початок навчання в школі може супроводжуватись рядом труднощів для дитини, пов'язаних з новим режимом дня; з адаптацією дитини до класного колективу; з налагодженням взаємовідносин з вчителями; із зміною домашньої ситуації при вступі дитини до школи. Дані труднощі можна пояснити процесом входження дитини в нову соціальну ситуацію розвитку: з'являються нові обов'язки (вчасно приходити на заняття, виконувати домашні завдання, дотримуватись розкладу занять, режиму дня). Відбувається процес адаптації до класного колективу, формуються ділові особисті стосунки з вчителем, трансформується соціальна позиція дитини в родині, ставлення до неї інших членів сім'ї; формується світогляд дитини, нові уявлення і погляди. Тому важливо знати особливості процесу адаптації до школи загалом, та кожної окремо взятої дитини, щоб запобігти різним ускладненням до завершення нею початкової ланки освіти.

Сучасні освітні підходи надають пріоритетності соціально розвиненій особистості, переосмисленню та перегляду основних чинників соціалізації дитини, дослідженню механізмів „інтеграції” дитини в суспільство, соціальній адаптації до життя. Аналіз стану наукових досліджень з даної проблеми свідчить, що соціальну адаптацію до самостійного життя, формування первинного соціального досвіду дитини вчені розглядають у загальному контексті її соціалізації. Серед науковців, які займались проблемою соціалізації особистості можна виокремити: Ю. Богінська, Р. Вайнола, Н. Заверико, І. Зверєва, А. Капська, О. Караман, Н. Коношенко, С. Коношенко, О. Кузьміна, С.

Курінна, Н. Лавриченко, Т. Лоза, А. Мудрик, С. Омельченко, Ж. Петрочко, І. Рогальська, С. Савченко, І. Трубавіна, С. Харченко, Л. Цибулько.

Теоретичною основою розв'язання проблеми соціальної адаптації особистості виступають праці вітчизняних та зарубіжних учених, у яких обґрунтовано філософські засади освіти (В. Андрущенко, І. Зязюн, В. Кремень та ін.), розкрито теорії розвитку особистості (С. Гончаренко, М. Євтух, С. Сисоєва), висвітлено сутність особистісно зорієнтованого підходу до формування особистості (І. Бех, Т. Бондаренко та ін.); охарактеризовано психологічні особливості розвитку дітей (Л. Виготський, В. Войтко, А. Запорожець, Г. Костюк, О. Леонт'єв, А. Петровський, С. Рубінштейн), визначено особливості соціалізації дітей та молоді в сучасних умовах (О. Брежнева, Н. Гавриш, І. Кіндрат, С. Курінна, Н. Лавриченко).

Об'єкт дослідження – процес соціальної адаптації особистості.

Предмет дослідження – психолого-педагогічні чинники соціальної адаптації молодших школярів.

Мета дослідження – на основі аналізу наукової літератури визначити психолого-педагогічні чинники соціальної адаптації молодших школярів, Розробити та апробувати програму підвищення рівня соціальної адаптації молодших школярів.

Відповідно до мети дослідження визначено наступні **завдання**:

1. Здійснити аналіз наукової літератури щодо проблеми соціальної адаптації молодших школярів.
2. Підібрати методики діагностики соціальної адаптації молодших школярів.
3. Емпірично дослідити особливості соціальної адаптації молодших школярів.
4. Розробити та апробувати програму підвищення рівня соціальної адаптації молодших школярів.

Методи дослідження: теоретичні (теоретико-методологічний аналіз, класифікація та систематизація наукових джерел, порівняння й узагальнення даних теоретичних та експериментальних досліджень тощо); емпіричні

(спостереження, бесіди, анкетування, психодіагностичне тестування; методи обробки даних. Використовувався комплекс психодіагностичних методик: малюнок «Що мені подобається в школі», малюнок «Мій клас» та анкета Н.Г. Лусканової для оцінювання рівня шкільної мотивації та адаптації.

Теоретичне значення роботи полягає в тому, що було поглиблено та уточнено сутність поняття «соціальна адаптація»; знання про особливості соціальної адаптації молодших школярів; *дістали подальшого* розвитку наукові уявлення про загальну сутність поняття „соціальна адаптація молодших школярів” та організаційні форми соціально-педагогічної роботи з учнями молодших класів.

Практичне значення одержаних результатів визначається тим, що отримані у процесі дослідження дані щодо особливостей соціальної адаптації молодших школярів можуть бути корисні вчителям, практичним психологам, батькам у роботі з дітьми.

Експериментальна база дослідження. База дослідження. Дослідницька робота виконувалася на базі загальноосвітньої школи I-III ступенів № 11 ім. М.П. Бажана міста Умань. У дослідженні взяли участь 42 учні.

Апробація результатів дослідження. Основні положення, висновки й результати дослідження обговорювалися на засіданні кафедри психології Уманського державного педагогічного університету, висвітлено в доповіді на Всеукраїнській науково-практичній інтернет-конференції «Теорія та практика психокорекції особистості» (м. Умань, 18 березня 2021 р.).

Структура роботи. Магістерська робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Основний зміст роботи викладено на 66 сторінках комп'ютерного тексту.

Висновки.

У випускній кваліфікаційній роботі представлено теоретичне узагальнення, обґрунтування та практичне розв'язання проблеми соціальної адаптації молодших школярів. У процесі дослідження виконані поставлені завдання, а саме:

1. Здійснено аналіз наукової літератури щодо проблеми соціальної адаптації молодших школярів, розкрито зміст понять „самостійне життя”, „самостійність”, „адаптація”, „соціальна адаптація”, „шкільна адаптація”, „психологічна адаптація”, „соціально-педагогічна адаптація”, „дезадаптація”, „шкільна дезадаптація”; також охарактеризовано чинники впливу на процес соціальної адаптації.

Ми вважаємо, що соціальна адаптація молодших школярів – це ряд інтегративних якостей особистості, які сформовані в процесі її виховання, навчання, розвитку, спілкування, діяльності, що знаходить своє відображення в здатності й готовності дитини до засвоєння моральних норм та цінностей, правил поведінки, соціальної взаємодії. Успішність соціальної адаптації визначається успішністю фізичного, психічного, соціального й духовного функціонування людини.

Аналіз освітнього процесу у початковій школі дозволив виділити особливості, що ускладнюють соціальну адаптацію молодших школярів: наявність відхилень у стані здоров'я й психічного розвитку, що найчастіше виникають через соціально-педагогічну занедбаність; наявність дефіциту індивідуального спілкування з значущими дорослими; обмеження соціальної активності дитини; наявність обмежень у сфері реалізації засвоєних соціальних норм соціального досвіду; обмеження особистісного вибору, придушення самостійності й ініціативності, неможливість виявляти саморегуляцію і внутрішній самоконтроль.

Із факторів, що впливають на рівень соціальної адаптації учнів можна виокремити наступні: медико-біологічні (стан здоров'я, рівень фізичного розвитку, обмеженість рухової активності), психологічні (нервово-психологічний стан, психо-соматичний стан, рівень успішності, індивідуально-психологічні властивості дитини), соціальні (сімейне оточення, рівень культури родини, матеріальний стан, відносини із вчителями, однокласниками, володіння навичками самообслуговування, культурно-гігієнічними навичками, педагогічна занедбаність).

2. Для визначення рівня соціальної адаптації нами використовувався комплекс психодіагностичних методик: малюнок «Що мені подобається в школі», малюнок «Мій клас» та анкета Н. Г. Лусканової для оцінювання рівня шкільної мотивації та адаптації. Дослідницька робота виконувалася на базі загальноосвітньої школи I-III ступенів № 11 ім. М.П. Бажана міста Умань. У дослідженні взяли участь 42 учні.

3. За результатами дослідження встановлено, що 26 % дітей мають середній рівень адаптації. Дитина відвідує школу, добре навчається, має добрі стосунки в спілкуванні з оточуючими, проте процес адаптації знаходиться на середньому рівні. Це свідчить про те, що в дитини не задоволені інші основні потреби. Адже пристосування дитини до школи відбувається не одразу. Це досить тривалий процес, який пов'язаний зі значним напруженням усіх систем організму. Тому з часом діти, в яких середній рівень адаптації, можуть опинитися в категорії високого рівня шкільної адаптації.

25 % дітей мають високий рівень шкільної адаптації. Вони швидко пристосовуються до різних життєвих умов, успішно навчаються, не мають конфліктів з однокласниками та педагогами. У дітей з високим рівнем адаптації добре розвинені інтелектуальна діяльність, темп психічних процесів, достатній розвиток логічного мислення. Усе це дає змогу добре засвоювати навчальний матеріал та вдало його використовувати. 18 % дітей мають зовнішню мотивацію. Такі діти відвідують школу не з метою засвоїти новий матеріал, навчитися чогось нового, а тому, що так хочуть їхні батьки, вони надіються на похвалу з боку вчителя. Звісно ж, такі діти не встигають з навчанням, проте стосунки з однокласниками в них позитивні.

22 % дітей мають низький рівень шкільної адаптації. Такі діти не встигають в навчанні, у них можливі проблеми з однолітками та вчителями. Причини такого рівня адаптації можуть бути різні: низький рівень розвитку загальних здібностей, високий ступінь емоційної нестійкості, не сформованість мотиваційної сфери, високий рівень домагань на тлі низьких можливостей, особливості сімейного виховання, стиль керівництва педагогів. Також виявилось 12 % дезадаптованих дітей.

4. Для сприяння соціальній адаптації дитини до умов шкільного навчання нами була розроблена програма підвищення рівня адаптації молодших школярів. Метою програми стало створення сприятливих умов для успішної соціальної адаптації молодших школярів. Методами психологічної роботи обрані інформаційно-консультативна робота та корекційна робота, які проводились у груповій формі. Програма реалізовувалась у два етапи: 1. Інформаційно-консультативна робота з батьками учнів. 2. Розвивально-корекційна робота з дітьми. Метою напрямку роботи з батьками молодших школярів було створення умов, що забезпечують сприятливий перебіг адаптації першокласників до шкільного навчання. Розвивально-корекційна робота з дітьми передбачала попередження і подолання труднощів в процесі соціальної адаптації у першокласників; збереження здоров'я та емоційного благополуччя дітей.

Після реалізації програми підвищення рівня соціальної адаптації молодших школярів була проведена оцінка змін у рівнях соціальної адаптації учнів. З цією метою були використані зазначені вище методики.

У контрольній частині нашого дослідження проводилося вивчення динаміки показників соціальної адаптації досліджуваних у результаті впровадження та апробації розробленої програми.

Порівняння результатів до та після впровадження програми підвищення рівня соціальної адаптації молодших школярів дозволило виявити наступні тенденції: відбулося підвищення рівня всіх показників соціальної адаптації. Зростання загального рівня соціальної адаптації, а також окремих її складових виявило як вимірювання, проведене з використанням методик: малюнок «Що мені подобається в школі», малюнок «Мій клас», так і здійснене з застосуванням анкетування Н. Г. Лусканової для оцінювання рівня шкільної мотивації та адаптації.

Це свідчить про підвищення рівня соціальної адаптації молодших школярів у результаті участі в запропонованій програмі. У результаті формувального експерименту число осіб з успішною адаптацією зросло на 7 % (з 31 до 34 осіб); з труднощами в адаптації – знизилось на 7 % (з 7 до 4 осіб).

Також зменшилась кількість учнів із негативним ставленням до школи із 18 % до 6 %. Це свідчить про ефективність застосованої нами програми та про те, що для суттєвої зміни рівня соціальної адаптації молодших школярів необхідний спеціально організований вплив, який застосовувався до учасників експериментальної групи.

Проведене нами дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми вдосконалення психолого-педагогічної теорії та практики соціальної адаптації молодших школярів. На нашу думку, подальшого вивчення потребують питання індивідуалізації технологій роботи закладів загальної середньої освіти з інтеграції молодших школярів у новому для них соціальному середовищі.